

Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin Ketâ'ibü'l A'lâmi'l-Ahyâr İsimli Eserinde Benimsediği Usûl ve Muhtevanın Bir Örneği -10. Ketîbe-

An Example of The Procedure and Content Adopted by Mahmûd b. Süleyman El-Kefevî in His Work Ketâ'ibü'l A'lâmi'l-Ahyâr -Chapter 10-

Beyza Önal¹

ÖZ

Makale Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin (ö. 990/1582) Ketâ'ibü'l a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebî'n-Nu'mâni'l-muhtâr isimli biyografik eserinin 10. ketîbesini incelemektedir. Eser, fıkıh ilmiyle beraber tasavvuf terbiyesi de almış, medrese müderrisliğinin yanında kadılık ve müfettişlik gibi mühim kamusal görevlerde bulunmuş 16. yüzyılın önemli Osmanlı âlimlerinden biri tarafından oldukça nitelikli bir sistem ve içerikle kaleme alınmış olması hasebiyle literatürde seçkin bir yere sahiptir. Bu çalışma Hanefî-Maturîdîliğin Halep ve Şam'a yayılmasında önemli katkıları olan Mâverâünnehir meşâyihinden mühim isimlerin de yer aldığı 10. ketîbe özelinde Kefevî'nin eserinde benimsediği yöntem ve içeriğin bir örneğini sunmayı amaçlamaktadır. Bu coğrafyanın önemi Mâverâünnehir; Buhâra, Semerkant, Fergana, Merginân, Kâsân, Usrûsana, İsbîcâb gibi merkezleri ve bu merkezlerde yürütülen yetkin hukuk faaliyeti ile Hanefî hukuk düşüncesine yaptığı katkı dolayısıyla başta Anadolu Selçukluları olmak üzere Osmanlı hukuk düşüncesini de derinden etkilemiş bir kültür havzası olmasıdır. Makale giriş bölümünü takiben Kefevî ve eseri hakkında bilginin verildiği iki başlıktan sonra ketîbede yer alan âlimler, öne çıkan fakihler ve zikredilen bazı fikhî meselelerin yer aldığı bölümlerle birlikte toplam beş kısımdan müteşekkildir.

Anahtar Kelimeler: Kefevî, Ketâ'ib, Hanefî Mezhebi, Mâverâünnehir, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

This article analyses Chapter 10 of the biographical work named Ketâ'ibü'l a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebî'n-Nu'mâni'l-muhtâr written by Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî (d. 990/1582). This work has held a distinguished place in Islamic biographical literature because it was written with a highly qualified system and content by one of the most prominent Ottoman scholars of the 16th century. Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî had performed

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Beyza Önal (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Islam
Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: beyza.onal@ogr.iu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0905-9802

Başvuru/Submitted: 05.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
24.02.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
16.08.2021

Kabul/Accepted: 16.08.2021

Atıf/Citation: Önal, Beyza. Mahmûd B. Süleyman El-Kefevî'nin Ketâ'ibü'l A'lâmi'l-Ahyâr isimli eserinde benimsediği usûl ve muhtevanın bir örneği -10. ketîbe-. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 11/2, (Eylül 2021): 885-911. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2021.776854>

important public duties such as holding judgeships (magistracy) and inspectorates, as well as madrasah professorship. He has also studied and practiced Sufism along with fiqh. This work aims to present an example of the procedure and content adopted in his work by Kefevî especially in Chapter 10 containing significant people like Transoxiana sheikhs, who made major contributions to the spread of Hanafi-Maturidism in the region of Aleppo and Damascus. The importance of this geography results from the centers included in Transoxiana; such as Bukhara, Samarkand, Fergana, Merginân, Kâsân, Usrusana and İsbicâb. It also resulted from being a cultural basin that had deeply affected Ottoman legal thought, including primarily Anatolian Seljuks, because of the contribution to Hanafi legal doctrine through competent juristic activities conducted in these centers. This article consists of five parts; introduction, two titles giving information about Kefevî and his work, scholars included in the chapter, prominent fuqaha, and some of the previously mentioned related *fiqh* issues.

Keywords: Kefevî, Ketâ'ib, Hanafi Sect, Transoxiana, Ottoman Empire

EXTENDED ABSTRACT

Ketâ'ibü'l a'lâmi'l-ahyâr is a unique and distinctive study representing a different viewpoint in the compilation called *tabakât* within the Islamic writing tradition. Kefevî, who was both a scholar and bureaucrat, wrote his study *Ketâ'ib* as a result of various concerns. A total of 698 biographies were included in this study that comprised 22 chapters. Kefevî, who stated that one of the reasons for compiling this book results from the unawareness of the people about the teacher-student relationship, has determined in which strata the biographies would take place according to the teacher-student relationship—on which he placed great emphasis. Each chapter consists of sections called “ketîbe,” which mention the *fuqaha* containing information about the teachers, “müteferrikât” that contain scholars whose scientific stratum—from whom he received education—is unknown and “kalbu'l-ketîbe” reserved for the sufis (mystics) of the time. *Ketâ'ib* claims originality based on the teacher-student criterion when determining the strata. He also asserts to provide more satisfactory and authentic information about the names whose biographies are presented.

The purpose of the study is to provide an example of Kefevî's work in terms of content and procedure based on Chapter 10. Chapter 10 was selected because it contains the stratum including the *ulama* who came to Aleppo and Damascus from Central Asia during the Seljuk period. The *ulama* constructed the Hanafi-Maturidi identity in this region in conjunction with a number of scholars from Transoxiana. Thus, this study presents the contributions of jurists from the Transoxiana *fiqh* basin to the Hanafi sect, from the viewpoint of Kefevî, who was an Ottoman scholar. In addition, it attempts to establish a model for the procedure and method applied in the work.

After analyzing the life of Kefevî in the article, his work was introduced and *Ketâ'ib* was compared with the *tabakât* books belonging to Tâşköprizâde (d. 968/1561) and Kınalızâde (979/1572) who are his coevals. The *eş-Şekâik*, written by Tâşköprizâde, served more limitedly in terms of time and space to the *tabakât* tradition because of its classification of the *ulama* and sheikhs—particularly according to the reigns of the Ottoman sultans and the regions

under Ottoman domination. The *Tabakâtu'l-Hanefiyye*, written by Kınalızâde, included the biographies of 275 jurists—which is limited in comparison to *Ketâ'ib*—by considering the “famous ones” of Hanafî legal authorities. In its “concise” nature was absolute in terms of time, since it determines whose word is more credible in the conflict of opinions.

Ketâ'ib is the primary source of our study due to its unique place among similar literature. First, the names of all fuqaha and sufis contained in *Ketîbe* were mentioned. Second, the following 10 people were described together with their scientific sequence, by taking into account both their service to the legal science along the historical plane and also the content of the knowledge presented by Kefevî. The list fuqaha incudes: Burhâneddîn el-Belhî (d. 548/1153), Ebû Bekir el-Belhî (d. 553/1158), Kâsânî (d. 587/1191), Sadruşşehîd b. Mâze (d. 536/1141), Kivâmüddîn es-Saffârî (d. 576/1180), Raduyyiddîn es-Serahsî (d. 571/1176), Alâüddîn Ebû Hâmid Muhammed el-Üsmendî (d. 552/1157), el-Bakkâlî (d. 576/1181), Ebu'l-Fadl el-Kirmânî (d. 543/1149), and Zahîruddîn el-Hasan el-Merginânî (d. 600/1203). Lastly, the judicial decisions—the scientific opinions and court decisions expressing the contribution to the doctrine by these ulama—were examined.

This study suggests that each scientific generation has been imagined together with its fuqaha and sufis; although mentioning only certain teachers and students of the discussed scholar provides valuable information alone, scientific sequences which imply that the deep-rooted Hanafî judicial tradition that lasts for ages cannot be appreciated fully without its scientific sequences are also included. The promise in the preface about beyond semi-stereotyped expressions relating to the titles, birth places, death dates, and scientific activities of those about whom information have been provided. This was fulfilled with remarkable information communicated by scholars and many of the ulama together with various issues reported by them in famous fatwa books. The discussion of the fuqaha (only in terms of Islamic law) was deliberately avoided, and it was emphasized that each of the aforementioned ulama is a true believer who is ascetic, pious, committed to rectitude, reached moral perfection and who perform Salah and read the Quran frequently. Moreover, the proficiency of speech and skill of debate distinguishing scholars were also added. This attempted to indicate that these disciplines form the identity of the Muslim scholar without sacrificing one against the other.

On the other hand, the fact that Kefevî, who is known for attaching importance to scientific sequences, begins biographies with prophets renders it possible to defend the thesis that both scholars have a part of wisdom of God who is eternal and everlasting through such messengers and, therefore, each faqih actually constitutes a part of a whole on teacher-student level. In consideration of his Sufi disposition, it is evident that he followed this format through his influence by the sequence tradition—highly minded in Sufism.

Giriş

Ketâ'ibü'l-a'lâmî'l-ahyâr İslam yazım geleneğinde *tabakât* olarak adlandırılan telif türünde farklı bir bakış açısını temsil eden özgün bir eser niteliği taşımaktadır. Aslında bir Hanefî fukahâ tabakâtı olan eserde Hanefî olma şartı aranmaksızın dönemin mutasavvıflarının da incelenmesi, fakihlerin üstadlar zinciri vasıtasıyla Ebû Hanîfe ile ilişkilendirildiği “an‘ane”lerle kurumsal bir yapı olan mezhepteki hiyerarşik konularının gösterilmesi ve kişisel ve profesyonel referanslarla biyografisi sunulan isimlerin daha iyi tanıtılmasına hizmet edecek orijinal bilgilere yer verilmesi eserin daha geniş bir zeminde incelenmesi gerekliliğine işaret eden önemli hususlardır.

10. ketîbe ise Selçuklular döneminde Orta Asya'dan Halep ve Şam'a gelerek bu bölgede Hanefî-Maturîdî kimliğini inşa eden ulemânın yer aldığı tabakadır. İslam'a Hanefî âlimler vasıtasıyla girdikleri için İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye derin bir saygı ve bağlılık duyan Selçuklu sultanları, Halep ve Şam'ı hakimiyetleri altına aldıkları hicri V. asrın ikinci yarısından itibaren Hanefî öğretisi üzerine eğitim veren medreseler açıp buralara Hanefî pek çok müftü, müderris, kadı tayin ederek mezhebin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır.¹ Bu âlimlerden Şam asıllı Hanefî-Maturîdî ulemânın hocası da sayılan Burhâneddîn el-Belhî (ö. 548/1153), Ebû Bekir el-Belhî (ö. 553/1158) ve Kâsânî (ö. 587/1191) gibi önemli isimlerin yanında² Sadruşşehîd b. Mâze (ö. 536/1141), Kıvâmüddîn es-Saffârî (ö. 576/1180), Raduyyiddîn es-Serahsî (ö. 571/1176), Alâüddîn Ebû Hâmid Muhammed el-Üsmendî (ö. 552/1157), el-Bakkâlî (ö. 576/1181), Ebu'l-Fadl el-Kirmânî (ö. 543/1149), Zahîrûddîn el-Hasan el-Mergînânî (ö. 600/1203) gibi diğer birçok temsil gücü yüksek Mâverâünnehirli âlimin biyografisine ulaşabildiğimiz bu ketîbe, eserde uygulanan usul ve esasa bir model teşkil etmesinin yanında Mâverâünnehir fıkıh havzasından olan hukukçuların Hanefî mezhebine olan katkısını bir Osmanlı âlimi olan Kefevî'nin gözünden bize sunması açısından da önemlidir. Nitekim erken dönem Hanefî mezhebi üzerine önemli çalışmalarıyla bilinen Murteza Bedir *Buhara Hukuk Okulu: Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme* isimli kitabında mezhep gelişimini; Bağdat, Mâverâünnehir, Memlûk ve Osmanlı safhaları şeklinde dörtlü bir tasnife tabi tutarak Mâverâünnehir'i okuyucusuna “hukuk doktrini ve teorisinin klasik yapısının oluşumunda en etkili” devir olarak tanıtmış ve “Buhara hukuk okulu” diye ifade ettiği bu hareketi Osmanlı hukuk okulunun oluşumunda etkisi tartışılmaz olarak addetmiştir.³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla konuyla yakından irtibatı kurulabilecek tek çalışma Yusuf Doğan'ın “Kefevî'nin Ketâib'inin Dördüncü Cildinin Tahkiki ve Bu Çerçeve Hanefî Mezhebinin II. Buhârâ Dönemi” isimli doktora tezidir.⁴ Doğan ağırlıklı olarak Buhara-Mâverâünnehirli âlimlerin yer aldığı ve dördüncü cildin kendisinden oluştuğu 11-12-13.

1 Ahmet Ak, “Maturîdîliğin Halep ve Şam'a Gelişi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2016), 119-121.

2 Ak, “Maturîdîliğin Halep ve Şam'a Gelişi”, 129/133-134.

3 Murteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu: Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 18.

4 Yusuf Doğan, *Kefevî'nin Ketâib'inin Dördüncü Cildinin Tahkiki ve Bu Çerçeve Hanefî Mezhebinin II. Buhârâ Dönemi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

ketîbeleri inceleyerek “bir tahkik ve içerik analizi” yapmıştır.⁵ Yazarın bu konuda “Hanefî Mezhebinin Teşekkülünde Buhara Dönemi (Kefevî'nin “*Ketâibu a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*” Adlı Eseri Özelinde)” adıyla 2018’de sunduğu bir tebliği de vardır.⁶ Burada da 11-12-13. ketîbelerdeki 136 Buhara-Mâverâünehirli fakihten belirlediği 24 ismin hayatı, eserleri ve fetvalarını inceleyerek Buhara dönemi fıkıh karakterini çıkarmayı hedeflemiştir. Gerek ulaşılmak istenen amaç gerekse inceleme konusu olarak seçilen ketîbelerin başka olması çalışmalarımızı birbirinden farklı kılmaktadır.

Makalede önce Kefevî'nin hayatı ve eseri hakkında bilgi verilip 10. ketîbede yer alan tüm fakih ve mutasavvıfların isimleri zikredilecek, sonra ana liste fakihlerden gerek Kefevî'nin sunduğu bilginin doyuruculuğu gerekse tarihsel düzlemde hukuk bilimine olan hizmeti dikkate alınarak öne çıktığı takdir edilen âlimler ilmî silsileleriyle birlikte işlenecektir. Son olarak da biyografisine yer verilen bu ulemânın doktrine sunduğu katkıyı ifade eden kimi zaman bilimsel görüş kimi zaman içtihat (mahkeme kararları) niteliğindeki yargısal kararları incelenecektir.

1. Kefevî'nin Hayatı

Tam adı Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî olan, Kırım’ın Kefe şehrine nispet edilen müellif ilk eğitimi memleketinde aldıktan sonra Ahmed Şemseddîn, Abdurrahmân Efendi ve Muhammed Abdülvahab’dan ilim tahsil etmiş, tasavvufî terbiyesini ise Kadirî Tarikatı’nda tamamlamıştır. Molla Gürânî Medresesi müderrisliği, Sinop ve Gelibolu’da kadılık ve emvâl müfettişliği gibi görevlerde bulunan Kefevî, Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Efendi’nin döneminde Gelibolu kadılığından azledilince İstanbul’a dönmüş ve burada 990/1582 yılında vefât etmiştir.⁷

2. Ketâ’ibü’l-A’lâmi’l-Ahyâr

Kefevî bulunduğu meclislerde ne zaman söz İslam dininin fakihleri ve âlimlerinden Hanefî fakih ve âlimlerinin hikayeleri ve onlar hakkında nakledilen rivayetlere gelse topluluğun çoğunun öğrenciyi hocadan, taklid ehlini ictihad ehlinen ayıramadıklarını gördüğü için bu kitabı yazmaya karar verdiğini anlatır. Müttekaddimîn, müteahhirîn, müctehid, mukallid Hanefî âlimlerini rivayet ve isnatlarıyla asır ve tabakalarına göre bu kitapta toplayan Kefevî, bununla yetinmeyerek meşhur fetva kitaplarında onlardan nakledilen değişik meseleler ile ulemânın çoğundan ve kendi zamanındaki ilim erbabından işitilmiş onlar hakkındaki dikkat çekici bilgilere de yer vereceğini söylemiştir.⁸ Özellikle eserin sonuna doğru zenginleşen bilgi birikimi ile; âlimlerin aldığı ilmî-idari görevler, maaşları, diğer erkânla olan münasebetleri,

5 Doğan, *Kefevî'nin Ketâib'inin Dördüncü Cildinin Tahkiki*, 23.

6 Yusuf Doğan, “Hanefî Mezhebinin Teşekkülünde Buhara Dönemi (Kefevî'nin “*Ketâibu a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*” Adlı Eseri Özelinde)”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslâm Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı I* (2018), 105-120.

7 Huzeyfe Çeker, *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018), 269; Nuran Döner ve Yalçın Topçu, “Mahmûd Kefevî'nin Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr'ında Tasavvuf-Fıkıh İlişkisi”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/15 (2019), 135.

8 Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, (İstanbul: İrşad Kitabevi, 2017), 1/33-34.

azil sebepleri gibi döneme ait pek çok özel bilgi sebebiyle 15 ve 16. yy. Osmanlı ilim hayatı açısından örneğine az rastlanır bir kaynak niteliği taşır.⁹

Tabakât eserlerinde kimileri tabakayı on yıllık kimileri bir asırlık kıstaslara göre ayırırken kimileri ise “ilmi kuşak-nesil” anlamında kullanmıştır. Kefevî “ilmi kuşak-nesil” anlamında kullananlardandır.¹⁰ 22 ketîbeye ayırdığı eserinde toplam 698 biyografiye yer vermiştir.¹¹ İnsanların hoca-talebe ilişkisinden gâfil olmalarını kitabın telif etme nedenlerinden biri olduğunu bizzat dile getiren Kefevî, biyografilerin hangi tabakada yer alacağını oldukça önem atfettiği bu hoca-talebe ilişkisine göre belirlemiştir.¹² Eser, silsileleri yani ders aldığı hocası hakkında bilgi bulunan fakihlerin zikredildiği “ketîbe”, kendisinden ilim tahsil ettiği ilmî tabaka bilinmeyen âlimlerin yer aldığı “müteferrikât”¹³ ve zamanın mutasavvıflarına ayrılan “kalbu'l-ketîbe” bölümlerinden oluşmaktadır.¹⁴ Bu üçlü tasnif, Kefevî'nin genel anlamda Hanefî mezhebinin, özelde ise Osmanlı ulemâ hiyerarşisinin tarihine ilişkin anlatısında mühim bir vazife görmesi açısından önemlidir.¹⁵ Osmanlı'da Taşköprizâde'nin *eş-Şekâiku'n-Nûmâniyye*'si¹⁶ ile başlayan fakihlerle birlikte sufi biyografilerine de yer verme usulünün¹⁷ benimsendiği bu eserde biyografisine yer verilen fakihler Hanefî mezhebine mensupken mutasavvıflarda böyle bir kriter gözetilmemiştir.¹⁸

Fukahâ tasnifi İbn Kemal Paşazâde'nin (ö. 940/1534) genel kabul gören yedili tasnifiyle¹⁹ cümle dizilişi ve ana fikir bakımından uyumlu olmakla birlikte sistematik olarak bazı farklılıklar göstererek Kefevî tarafından beş tabakada ele alınmıştır.²⁰ “Mütekaddimîn” diye ifade ettiği birinci mertebeyi kendi içinde ictihadın iki tabakasından ikincisi olarak zikretmiştir. Bu tabaka Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed gibi Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden teşekkül ederken ilkini Ebû Hanîfe ve diğer üç mezhep imamının olduğu şeriatte müctehid âlimler oluşturmaktadır. Tasnifin geri kalanı ise; müteahhirînin büyükleri, mukallid fukahâdan tahriç ehli, tercih ehli ve kuvvetli görüşü zayıftan, zâhiru'r-rivâyeyi nâdiru'r-rivâyeden ayırabilen

9 Çeker, *Biyografi Geleneği*, 272.

10 Çeker, *Biyografi Geleneği*, 21.

11 Mustafa Yavuz, *Kefevî'nin Ketâib'inin İkinci Bölümünün Tenkitli Neşri ve Bu Bölüm Çerçevesinde Hanefî Mezhebinin Teşekkülü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 32.

12 Çeker, *Biyografi Geleneği*, 272.

13 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/9.

14 Mustafa Yavuz, “Kefevî'ye göre Hanefî Mezhebinin Teşekkülü”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1* (2018), 121.

15 Guy Burak, *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafî School in The Early Modern Ottoman Empire*, (New York: Cambridge University Press, 2015), 83.

16 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/1057; Serkis, *Mu'cem*, 2/1221-1222.

17 Yavuz, *Kefevî'nin Ketâib'i*, 36.

18 Kâşif Hamdi Okur, “Bir Osmanlı Fakihinin Gözüyle Osmanlı Fukahâsı: Kefevî'nin Ketâib'i Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 363-364.

19 Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 83-84; Hasan Özer, “İbn Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukahâ Adlı Eseri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 370-374.

20 Murat Şimşek, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefîlik*, (Konya: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 151.

mukallid tabakası şeklindedir. Hanefî âlim tasnifini burada bitiren Kefevî bu tabakadan aşağı olanları ise zamanlarının fakih ve âlimlerini taklit etmeleri gereken ve ancak onlardan hikâye şeklinde aktararak fetva verebilmeleri câiz olan nâkıs avâmdan kimseler olarak nitelemiştir.²¹

Fakihlere dair bu sınıflandırmasının akabinde Kefevî, 13. yy. ve sonrası için Hanefî hukuk okulunun geçmişinde mezheb merkezinin değişimiyle sonuçlanan esaslı tarihi gelişmelere vurgu yaptığı, âlimlerin sınıflandırılmasında genel anlamda bu olayların da etkili olduğu imasını taşıyan oldukça tutarlı bir mazi anlatımına yer verir.²² Hanefî âlimlerin hilâfet ve ilim merkezi Bağdat'tan, Belh, Horasan, Semerkand'a, Isbahan, Tûs, Zencan, Esterâbâd, Merginân'dan, Hârizm, Gazne, Kirmân ve Mâverâünnehir'in tamamı ve Hint beldelerine kadar pek çok şehir ve beldele yayıldığını söyleyen Kefevî, Ebû Hanîfe'nin ilmini tasnif ve imlâ yoluyla hazırladıkları sayısız eserle neşredip Nevâzillerde pek çok meseleyi bir araya getirip fetva vererek âlemin nizâmının ve ahâlinin düzeninin en güzel şekliyle kalmasına hizmet ettiklerini, ancak bu durumun Cengiz Han'ın (1206-1227) Hârizm'i işgal etmesine kadar sürdüğünü belirtmiştir. Sultanını öldürüp, âlimlerini katleden, şehri harabeye çeviren Cengiz Han'ı oğullarının takip ettiğini, torunu Hülâgû'nün (1256-1265) de Halife Müsta'sım (1242-1258) zamanında Bağdat'a saldırdığını, Halife başta olmak üzere âlim ve Müslümanlardan kim varsa katlettiğini belirterek, ilmin bu dönemde gerilediğini, hayatta kalan ahâlinin ise Mısır ve Şam'a hicret etmek zorunda kaldığını eklemiştir. Burada da düzenin Çerkez sultanlarının saldırılarıyla bozulması sebebiyle ilim ehlinin Rûm beldelerine göç ettiğini ve Osmanlı hâkanlarının ulemâ ve fukahâyâ olan ikram ve ihtimamları sebebiyle âlimlerin sayısının defter ve divânlarla tespit edilemeyecek noktaya ulaştığı bilgisini vermiştir.²³

Eserini unvân, burhân, sultân, erkân ve ketâ'ib başlıklı beş bölüme ayıran müellif; Hanefî hukuk okulunun tarihini -İslâmî perspektifin geliştirdiği- dünya tarihi ana yapı iskeletinde konumlandırmayı hedeflediğinden biyografileri ilk peygamber olan Hz. Âdem ile başlatıp diğer peygamberler, sahâbe, tâbiûn ve müctehid imamlar ile devam ettirdikten sonra asıl gaye olan Hanefî âlimlerin biyografilerine yer vermiştir.²⁴ Peygamberler gönderip, şeriatlar vaz' ederek, indirdiği ayetlerle helali haramdan ayırmak suretiyle hüküm verenlerin ilkinin ve dahi ilk "kadî"ın yüce Allah'ın kendisi olduğu beyanında bulunup Hz. Âdem ve ondan sonra gelen bütün peygamberlerin de yeryüzünün imarı, insanların idaresi ve ilahî emirlerinin tatbiki bakımından yaratıcının yer yüzündeki halifesi olarak görevlendirildiğini ifade etmiştir.²⁵

21 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 1/39-41.

22 Burak, *The Second Formation of Islamic Law*, 81-82.

23 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 1/41-44.

24 Çeker, *Biyografi Geleneği*, 270; Doğan, *Kefevî'nin Ketâib'inin Dördüncü Cildinin Tahkiki*, 71; Burak, *The Second Formation of Islamic Law*, 81.

25 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 1/59-60.

Eserinde Kuraşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhiru'l-mudiyye*²⁶ ve İbn Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) *Tâcu't-terâcim*'i²⁷ başta olmak üzere pek çok tabakât-tarihi eserden yararlanan Kefevî Osmanlı âlimlerinin biyografileri için çağdaşı Tâşkoprîzâde'nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâik*'inden de önemli ölçüde istifade etmiştir.²⁸ *Şekâik* ve Kefevî'nin de kitabında ilminden bizzat istifade ettiğini söylediği²⁹ Kınalızâde'ye ait (ö. 979/1572) *Tabakâtu'l-Hanefiyye*³⁰ 16. yy.'da kaleme alınmış diğer iki önemli terceme-i hâl eseridir. *Şekâik Ketâ'ib*'e göre ulemâ ve meşâyihî münhasıran Osmanlı hakimiyeti altındaki bölgelere ve Osmanlı sultanlarının hükümdarlık dönemlerine göre sınıflandırmış olması sebebiyle tabakât geleneğine zaman ve mekân bakımından daha sınırlı bir hizmette bulunmuştur.³¹ *Tabakâtu'l-Hanefiyye* ise her ne kadar zaman bakımından mutlak olsa da müellifinin de mukaddimedede belirttiği gibi “muhtasar” mahiyette ve Hanefî hukuk otoritelerinin “meşhurları” gözetilerek kaleme alınmış bir eserdir.³² Kınalızâde'nin bu seçiciliğine gerekçe olarak içtihat farklılıklarının derinleşmesi halinde fakihî en bilgili ve en dindar âlimin görüşünü tercihe götürebilecek, işletilebilir bir mekanizma yaratma isteği gösterilebilir. Eser, tearuz halinde kimin sözünün daha muteber olduğunu bilmeye duyulan ihtiyaç sebebiyle âlimleri mertebelerine göre taksim ederek rivâyet ve dirâyet yönünden hangi bilginin ictihadına öncelik verileceğinin bilgisini vermeyi amaçlamaktadır.³³ Bu itibarla fukahâ, İbn Kemal Paşazâde'nin müctehidlere dair yaptığı tasnifle birebir örtüşür şekilde yedi tabakaya ayrılarak; dinde müctehid, mezhepte müctehid, meselede müctehid, mukallitlerden tahriç ehli, mukallitlerden tercih ehli, mukallitlerden temyiz ehli ve nihayet temyize güç yetiremeyen mukallitler şeklinde taksim edilmiştir.³⁴ Böylece -*Ketâ'ib*'e göre oldukça az sayıdaki- 275 hukukçunun ilmi mertebeleri ve doktrindeki yerleri; mesleki bilgi ve anlayışları, gayret ve çalışkanlıkları ve etik değerleri üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.³⁵

Kendisinden kısa bir süre önce telif edilen Kınalızâde'nin *Tabakât*'ına göre çok daha geniş hacimli olmasına ek olarak *Ketâ'ib* ise, Hanefî mezhebinin şeceresini çıkarma amacına matuf bir eserdir. Hatta biyografilere Hz. Âdem'den başlayıp Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen diğer peygamberlerin, Hz. Peygamber'in, ashabından yirmi yedisinin ve dahi

26 Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an üsâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 2/1098; Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, (Mısır: Dâru's-Saâde, 1324), 99.

27 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1/269; Yûsuf b. İlyân b. Musâ Serkîs, *Mu'cemu'l-matbûati'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, (Mısır: Matbaatu Serkîs, 1928), 1/216.

28 Okur, “Kefevî'nin Ketâib'i Üzerine Bir Değerlendirme”, 364.

29 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/501.

30 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/1098.

31 Ahmet Hamdi Furat, “Ketâ'ib'in Bir Kaynağı Olarak Şekâik (18. Kefîbe Üzerinden Bir Değerlendirme)”, *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*, ed. Ahmet Hamdi Furat v.dğr. (İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları, 2016), 513; Burak, *The Second Formation of Islamic Law*, 95.

32 Ali b. Emrullah Kınalızâde, *Tabakâtu'l-Hanefiyye*, thk. Salâh Muhammed Ebu'l-Hâc (Yy: Merkezü'l-Ulemâ li'd-Dirâsât ve Tikniyyeti'l-Mâlumât,ty), 32.

33 Nazım Büyükbâş, “Hanefî Tabakât Kitapları Arasında Kınalızâde'nin Tabakâtu'l-Hanefiyyesi'nin Yeri”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015), 251.

34 Büyükbâş, “Hanefî Tabakât Kitapları Arasında Kınalızâde'nin Tabakâtu'l-Hanefiyyesi'nin Yeri”, 257-259.

35 Burak, *The Second Formation of Islamic Law*, 74-75.

diğer mezhep imamlarının da tercüme-i hallerine yer verdikten sonra Ebû Hanîfe'den itibaren kendi devrine kadar olan Hanefî ulemâyı incelediği için sadece Hanefî okulunun değil nihai tahlilde tüm insanlık hukuk tarihinin şeceresini resmettiğini söylemek abartılı bir yorum olmayacaktır.³⁶ Bu bakımdan Kınâlızâde'nin hukuki güvenlik ve istikrar kaygısıyla şekillendirdiği eserinden farklı olarak Kefevî bir asrı fakihî ve sūfisiyle beraber okuduğu Ketîbe, Müteferrikât ve Kalbü'l-ketîbe şeklinde üç alt başlık halinde dermeyan etmiştir.³⁷

3. 10. Ketîbe'de Yer Alan Âlimler

Bu dönem Sadruşşehîd b. Mâze'nin vefatıyla başlar ve Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1165-66) ile sona erer. 25 isim ana listede, 12 isim tâlî listede ve 3 isim kalbü'l-ketîbede yer alır

Ketîbe'deki âlimler (ana liste): Sadruşşehîd b. Mâze (ö. 536/1141), Sadrussaîd b. Mâze (ö. 551-559/1156-1163), Zahîruddîn el-Hasan el-Mergînânî (ö. 600/1203), Burhân el-Belhî (ö. 548/1153), Muhammed b. Mes'ûd el-Küşânî (ö. 552/1157), Ali b. Mevcût el-Küşânî (ö. 557/1162), Hasan b. Nasr el-Keşşîni (ö. 557/1162), Cemâlüddîn er-Rîğzemûnî (ö. 473/1081), Ebu'l-Fadl el-Kirmânî (ö. 543/1149), Kâdî es-Sedîd es-Sâyiğî (ö. ?), Ebû'l-Leys ibn Ebî Hafsî'n-Neseî (ö. 552/1158), el-Bakkâlî (ö. 576/1181), Ali el-Mutarriżî (ö. 610/1213), Dıyâüddîn el-Bendenîcî (ö. ?), el-Kâsânî (ö. 587/1191), Kıvâmüddîn Ahmed el-Buhârî (ö. ?), Ebû Sa'd el-Kaysî el-Heravî (ö. 537/1143), Alâüddîn Ebû Hâmid Muhammed Üsmendî es-Semerkanî (ö. 552/1157), Kıvâmüddîn es-Saffârî (ö. 576/1180), Raduyiddîn es-Serahsî (ö. 571/1176), Zahîr Ebu Bekir el-Belhî (ö. 553/1158), Burhâneddîn ed-Dihkân (ö. ?), Ahmed b. Mûsâ el-Keşşî (ö. 550/1155), Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî (ö. 568/1173), Abdülmelik b. İbrâhim el-Hemedânî (ö. 489/1096).

Müteferrikât (tâli liste): Minhâcû'ş-Şerîa Muhammed b. Muhammed (ö. ?), Nâsirüddîn Ebu'l-Kâsım Muhammed (ö. 556/1161), İzzüddîn el-Kindî (ö. ?), Habîb b. Ömer el-Fergânî (ö. ?), Alâüddîn ez-Zâhid (ö. 546/1152), Necmü'l-Eimme el-Buhârî (ö. ?), Dıyâü'l-İslâm Ömer el-Bistâmî (ö. ?), Muhammed el-Bistâmî (ö. 551/1157), Cemâlüddîn el-Mutahhar b. el-Hüseyn el-Yezdî (ö. 591/1195), Ebu'l-Ğanâim Şucâ' el-Bağdâdî (ö. 557/1162), Şerefü'l-Eimme el-Mekkî (ö. ?), Ebu Bekir el-Gazzâz (ö. ?).

Kalbu'l-ketîbe: Abdülkâhîr es-Sühreverdî (ö. 563/1167), Ârif Rivgerî (ö. 634/1236-1237), Abdülkâdir el-Geylânî (ö. 561/1165-1166).

36 Doğan, *Kefevî'nin Ketâib'inin Dördüncü Cildinin Tahkiki*, 71.

37 Burak, *The Second Formation of Islamic Law*, 83.

4. Ketûbe'de Öne Çıkan Fakihler

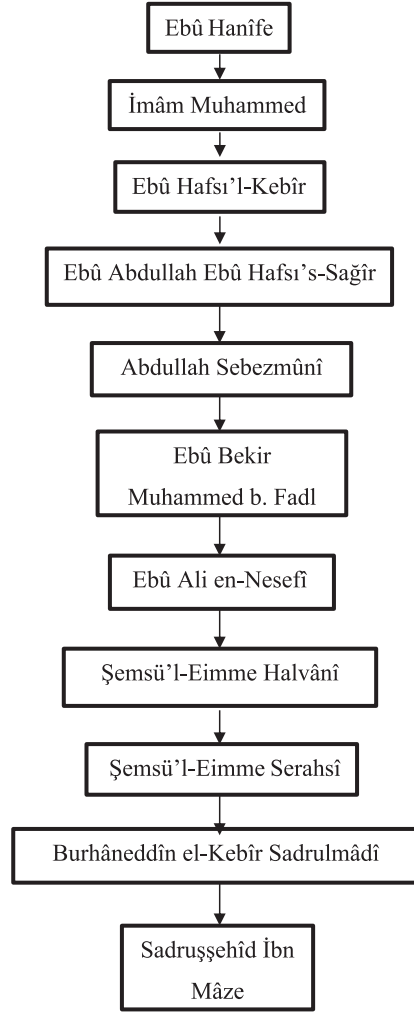
4.1. Sadruşşehîd b. Mâze (ö. 536/1141)

Adı Hüsâmüddîn Ömer b. Abdülazîz b. Ömer b. Mâze olup künyesi Ebu Muhammed'dir. 483 yılında doğan Sadruşşehîd 536 senesinde Semerkant'taki Katvan savaşında şehit düşmüştür. Önce buraya gömüldüğünü sonra ise Buhara'ya nakledildiğini söyleyen Kefevî, Şâfiî âlim Subkî'nin (ö. 771/1370) onu Şâfiî zannederek tabakâtında yer verdiğine ve bazı insanların da bu zannı paylaştığına işaret etmektedir.³⁸

Usûl ve furu âlimi olup hem şer'î hem aklî ilimlerde temâyüz eden Sadruşşehîd; hilâf, münâzara ve edeb disiplinlerinde de önemli bir mevki edinmiştir. Kefevî Sadruşşehîd'in ulemâ ve devlet büyükleriyle münâzaralar yaptığını, hasmı hezimete uğrattığını, babasının zamanındaki önde gelen kişilere üstünlük sağladığını ve tüm bunları güzel söz ve açık bir ifade kabiliyetiyle başardığını belirtmiştir.

Kendisinden ilim tahsil edenler arasında oğlu Şemsüddîn Muhammed, *el-Hidâye*³⁹ müellifi Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekir (ö. 593/1197), *el-Muhîr*⁴⁰ sahibi Radyüddîn es-Serahsî (ö. 571/1176) gibi önemli Hanefî âlimleri yer almaktadır.⁴¹

İlmî birikimini aldığı isimler şöyledir⁴²:

38 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 1/446.

39 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1250; Kınalızâde, *Tabakâtu'l-Hanefiyye*, 371.

40 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1620; Kınalızâde, *Tabakâtu'l-Hanefiyye*, 162-163.

41 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/451.

42 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/445-446.

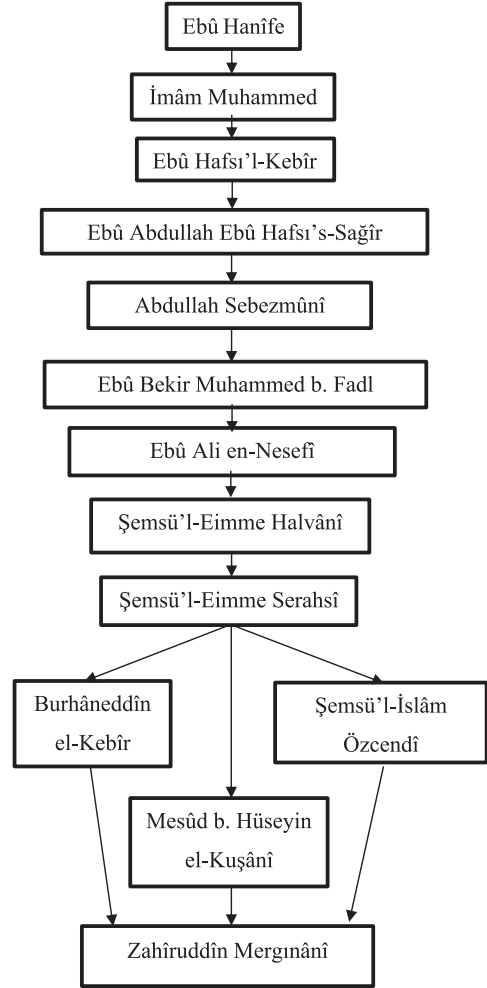
4.2. Zahîruddîn el-Hasan el Mergînânî (ö. 600/1203?)⁴³

İsmi Hasan b. Ali b. Abdilaziz Zahîruddîn el-Mergînânî olan âlimin lakabı Ebu'l-Mehâsin'dir.⁴⁴ Kefevî fakihler içinde "Kaddesallahu Teâlâ sirrahu'l azîz" ifadesini yalnızca burada kullanır.⁴⁵

Kâdîhân diye bilinen Fahrüddîn Hasan b. Mansûr b. Mahmûd el-Özcendî (ö. 592/1196), *el-Fevâid ez-Zahîriyye*⁴⁶ müellifi Zahîruddîn el-Buhârî (ö. 619/1222) ve *el-Hulâsâ fi'l-fetâvâ*⁴⁷ yazarı Tâhir b. Ahmed el-Buhârî (ö. 542/1147) kendisinden ilim tahsil etmiştir.

Usûl, furu, akîlî ve naklî tüm ilimlerle iştigal edip hem müftü hem edip hem fakih hem de muhaddis olduğunu söyleyen Kefevî onu Müslümanların imamı, hadisçilerin dayanağı, muhakkiklerin hocası, kendi zamanında fetva ameliyesinin başı olacak kadar fetvada önde gelen, halifelerin kendisine kıymet verdiği sultanların kendisine başvurduğu kişi şeklinde vasıflandırmıştır.⁴⁸

İlmi silsilesi şöyledir:

43 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, (Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, ty), 3/263.

44 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/455-456.

45 Diğer iki kullanımı kalbü'l-ketibe'de yer alan Hâce Ârif Rîvergi ve Abdülkâdir Geylânî içindir. bkz. Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/542/543.

46 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1298; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 8/303.

47 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/ 718.

48 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/456-460.

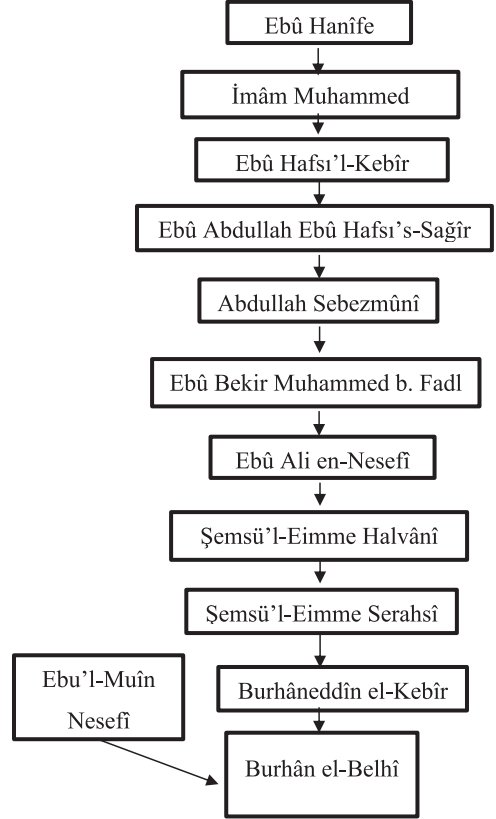
4.3. Burhân Belhî (ö. 548/1153)

İsmi Ali b Hasan b. Muhammed b. Ebu Ca'fer el-Belhî olup künyesi Ebu'l-Hasan Zâhid'dir

Buhara'da Burhâneddîn el-Kebîr'den ilim tahsil ederek usûl ve fûruda temayüz ettiğini ve ilimlerin çoğunu tahsil ettiğini söyleyen Kefevî, Ebu'l-Muîn en-Neseî' den (ö. 508/1115) de ders aldığını eklemiştir. Sonra Şam'a göç eden âlim Selçuklular tarafından inşa edilen Sâdiriyye, Emîniyye, Tarhâniyye, Halâviyye ve Mescid-i Hâtûn gibi medreselerde hocalık yapmıştır ki Sâdiriyye medresesi dışındakilerin ilk müderrisi kendisidir.⁴⁹ 548 yılında Şâban ayında vefat eden Burhân Belhî Şam'daki Babu's-Sağîr'in oraya defnedilmiştir.⁵⁰

İbn Asâkir'den (ö. 571/1176) nakledildiğine göre Burhân Belhî Dımaşk'taki Sâdiriyye medresesine geldiğinde hilafıyyât konusunda münâzarada bulunup oldukça veciz ifadelerle yerinde bir vaaz verince dinleyenlerin takdirini toplamış bu da oranın müderrisi olan Ali b. Mekkî el-Kâsânî'nin (ö. 537/1143) onu kıskanmasına sebep olmuş, Hanbelîler de ona karşı taassup sergilemişlerdir.⁵¹ İbn Kâdı el-Asker'den nakledilene göre ise Belhî, Burhânu'l-eimme İbn Mâze'nin *et-Tarika*'sını elinde bir nüsha olmadan iki kere ezberden zikretmiş ve Şam'da onun üzerine talik yapılmıştır. Sonradan nüshasıyla karşılaştırıldığında mana bakımından tek bir hatanın bile olmadığı görülmüştür.⁵²

İlmi birikiminin kendisine dayandığı kişiler şöyledir:⁵³

49 Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*, (İstanbul: TDV, 2010), XXXVIII/312.

50 Kefevî, *Ketâ'ibü'l a'lâmi'l-ahyâr*, 2/462-464.

51 Ebu'l Kâsım Ali b. Hasen İbn Asâkir, *Târihu Dımeşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî (Yy, Dâru'l-Fikr, 1995), 41/339.

52 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/463.

53 Yukarıda zikredildiği gibi Burhân el-Belhî Ebu'l-Muîn en-Neseî'den de ders almıştır. Fakat ilim silsilesi belli olmadığından 8. Ketibe'de müteferrikât içinde zikredilmiştir.

4.4. Ebu'l-Fadl Kirmânî (ö. 543/1149)

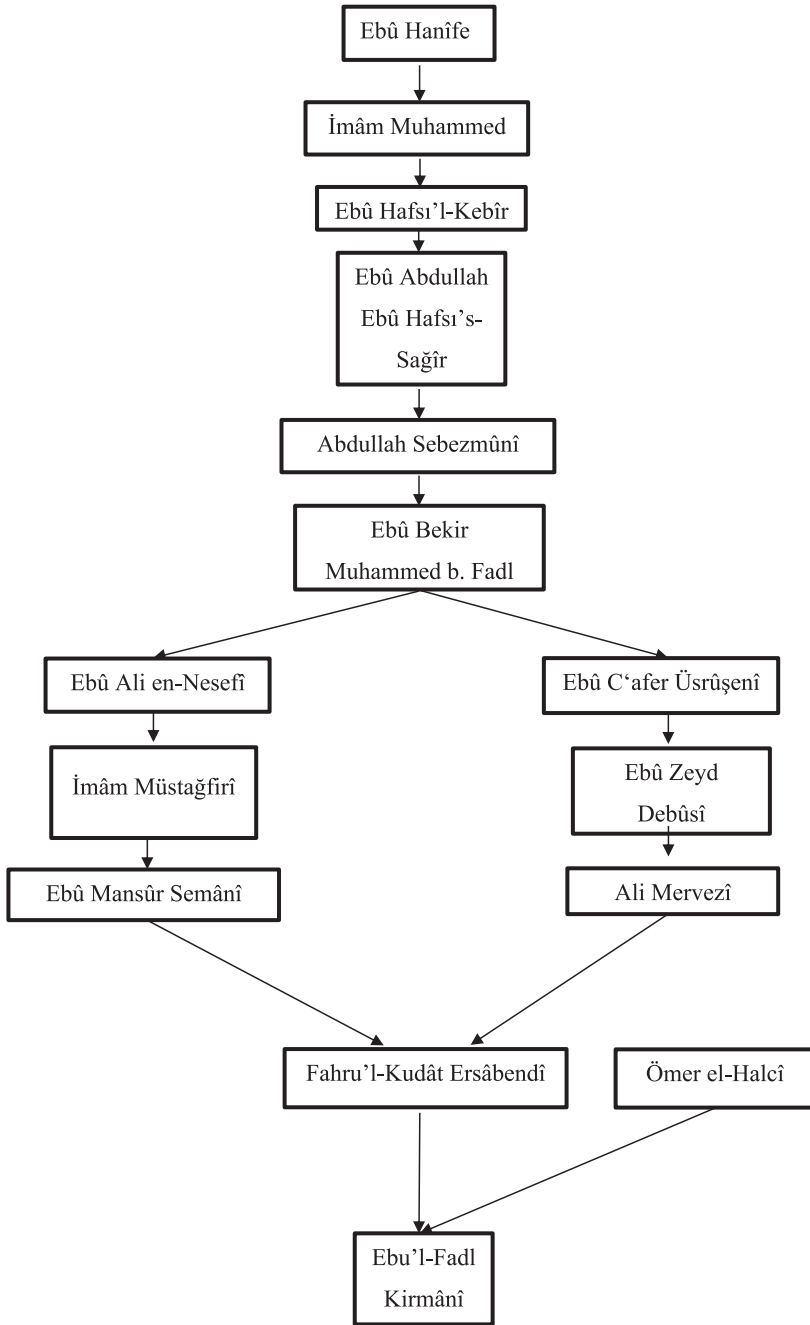
Kefevî adı Abdurrahmân b. Muhammed b. Emîrveyh b. Muhammed el-Kirmânî, künyesi Ebu Fadl olan âlimin edep ve fazilet bakımından asrında bir benzerinin olmadığı zamanındaki ahali tarafından da ikrar edildiğini ve mezhebin Horasan'daki riyasetinin kendisine ulaştığını söylemiştir.⁵⁴

Kefevî Kirmân'da 457 yılında doğan âlimin usûl, furu, hadis, tefsir, makul, menkul ilimlerde tam bir yetkinliğinin olmasının yanında cedelde de açık bir ifade kabiliyeti ve kelamda maharetinin olduğundan bahsederek, Merv'de havas ve avam tarafından tam bir kabul gördükten sonra talebelerinin değişik yerlere yayıldığını ve tasniflerinin Horasan ve Irak'ta da bilinir hale geldiğini belirtip Abdülgafûr b. Lokmân el-Kerderî (ö. 562/1162), Ebu'l-Feth Muhammed b. Yûsuf el-Kantarî es-Semerkindî ve Bedrüddîn el-Allâme Ömer b. Abdilkerîm el-Verseki'nin de (ö. 594/1198) kendisinden ilim tahsil edenler arasında olduğunu söylemiştir. 453 senesinde doğan âlim 543 yılında Merv'de vefat etmiştir.

İlmî silsilesi şöyledir⁵⁵:

54 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/472.

55 Kefevî Kirmânî'nin Merv'e gelip Ersâbendi'den ders almadan önce Belh'de Ömer Halci'de "Ta'likatü'l-mezhap"i okuduğunu, ondan ayrılmadığını hatta en örnek öğrencisi olduğunu söylemiş, fakat Halci'nin ilmî silsilesine yer vermemiştir. Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/471.

4.5. Kâsânî (ö. 587/1191)

Melikü'l-Ulemâ diye anılan Alâüddîn Ebu Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed al-Kâsânî *Tuhfetü'l-fukahâ* sahibi Alâeddîn es-Semerkindî'den ilim tahsil etmiş ve onun âlim ve fakih olan kızıyla evlenmiştir. Hocasıyla *Tuhfetü'l-fukahâ*⁵⁶ dışında başka usûl ve fûru kitapları da okumuştur. *el-Bedâ'* nin⁵⁷ mukaddimesinde Kâsânî, bu alanda eski ve yeni pek çok eser yazıldığını fakat hocası Alâeddîn es-Semerkindî dışındaki âlimlerin tertibe pek önem vermediklerini, ancak eser yazmaktan asıl maksadın ilim yolunu ilim talebelerine kolaylaştırmak ve onu anlaşılmaya daha müsait hale getirmek olduğunu belirterek bunun da ancak meselelerin genel kaide ve esaslara dayalı olarak incelenmesiyle mümkün olacağını söylemiştir.⁵⁸

el-Cevâhir el-Mudiyye'de⁵⁹ zikredildiğine göre Kâsânî Rum Meliki II. Kılıçaslan (1155-1192) tarafından Haleb'e Melik Nureddîn Mahmud Zengi'nin (1146-1174) yanına elçi olarak gönderilmiştir. Sebebi ise onun iki müctehidin farklı hüküm vermeleri halinde ikisi de isabet etmiş midir yoksa biri hata mı etmiştir, konusu üzerinde münâzarada bulunmasıdır. Karşısındaki fakih Ebû Hanîfe'den nakledilen görüşe göre her ikisi de isabet etmiştir derken, Kâsânî Ebû Hanîfe'den nakledilen doğru görüşe göre müctehid hata da eder isabet de, oysa hakikat tektir, demiştir. Mutezile mezhebinin görüşünün de bu yönde olduğu aralarında geçince Kâsânî tokmağıyla ona vurmaya kalkışmıştır. Bunun üzerine Melikin "*Bu fakihlere bir iftiradır, uzaklaştırın bu adamı!*" demesi üzerine vezir onun muhterem ve önemli biri olduğunu belirterek bilakis onun elçi olarak Melik Nûriddîn Mahmûd Zengi'ye gönderilmesinin daha iyi olacağını söylemiştir. Kendisinden önce Haleb'e gelip Zengî tarafından Halâviyye medresesinde görevlendirilen Radiyyüddîn Serahsî azledilince fukahânın talebi üzerine onun yerine Kâsânî tayin edilmiştir.⁶⁰

Kefevî'nin aktardığına göre Kâsânî oraya varınca bu âlimler kendisine gelerek bir mesele hakkında soru sormuş, fakat o "*Ashâbımızın ihtilaf ettiği bir meselede görüş bildirmem!*" deyip "*Ashâbımızdan filân şöyle fetva verdi, filân şu görüşü beyan etti.* demekle yetinmiştir. Bunun üzerine daha pek çok mesele sormalarına rağmen her seferinde aynı cevabı almışlar ve sonunda hakkında Ebû Hanîfe'nin ashâbının daha önceden görüş bildirmedığı bir mesele bulamayınca dağılmak zorunda kalmışlardır. 587 senesinde vefat eden Kâsânî, eşinin kabrinin yanına Halep'te Halil İbrâhim Makâmî'nin içine defnedilmiştir. Yerli halktaki yaygın inanca göre onların kabirlerinin başında edilen dua makbuldür.⁶¹

56 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/371; Ebu'l-Adl Zeynüddîn Kâsım İbn Kutluboğa, *Tâcü'l-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1992), 252.

57 Serkîs, *Mu'cem*, 2/1047; İbn Kutluboğa, *Tâcü'l-terâcim*, 328.

58 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/485-486.

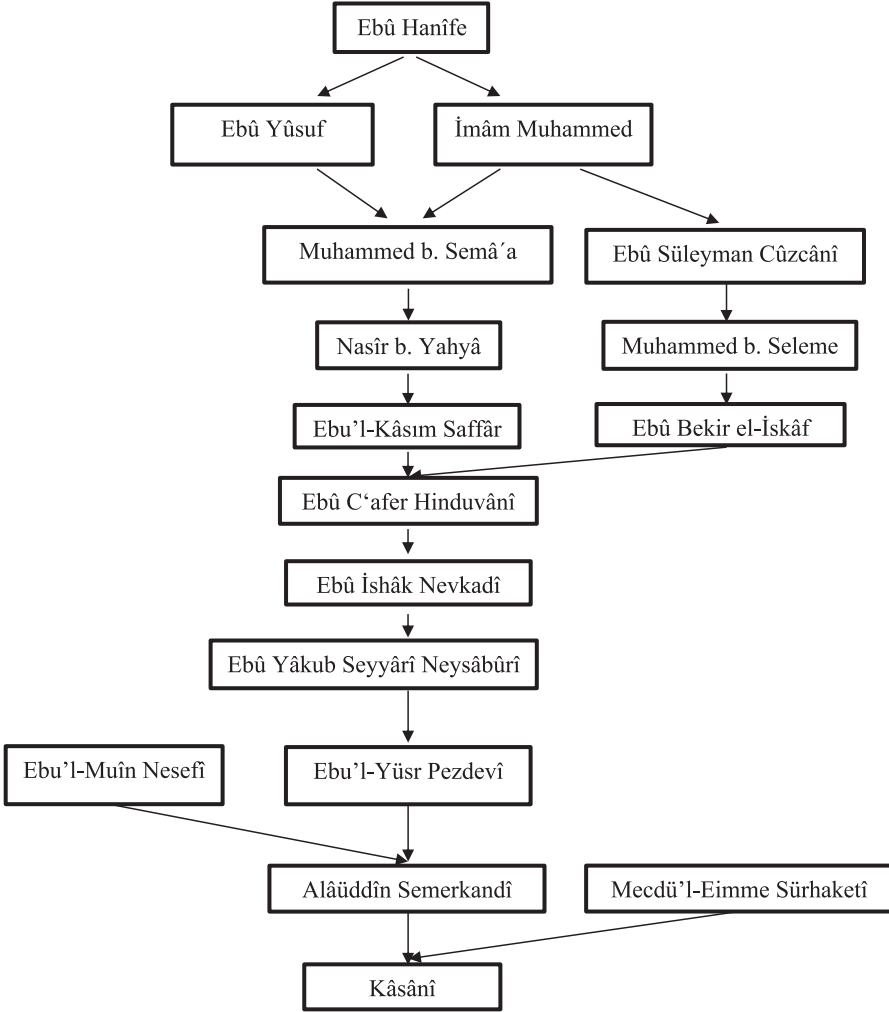
59 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/616; Kınalızâde, *Tabakâtu'l-Hanefiyye*, 514.

60 Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, (Yy, Mir Muhammed Kütüphanesi, ty), 2/244-245.

61 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/487-488.

İlim tahsil ettiği kişiler şöyledir⁶²:

62 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/484-507; Mecdü'l-Eimme es-Sürhaketî kendisinden ilim tahsil ettiği kişiler bilinmediği için 8. Ketibe'de müteferrikât içinde zikredilmiştir. bkz. Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/306; Ebû C'âfer Hinduvânî'nin Ebû Bekir el-İskâf'dan da ilim aldığı hakkında bkz. Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/ 364.

4.6. el-Bakkâlî (ö. 576/1181)

İsmi Muhammed b. Ebi'l-Kâsım b. Bâbcûk el-Hârizmî, künyesi Ebu'l-Fadl ve lakabı Zeynü'l-Meşâyih olan Bakkâlî, Nahiv kitabı *Kitâbu'l-Âdemî*⁶³yi ezberlediği için el-Âdemî olarak da bilinir.

Kefevî onun fakih, münâzaracı olmasının yanında beyân ve meânilerde uzman zeki bir nahivci ve Arapça konusunda âlimlerin büyüklerinden olan bir hüccet olduğunu söylemiştir. İlmîni Zemâhşerî'den almış, ondan sonra da halkasının başına geçmiştir. Kefevî Ebû Nasr el-Hâlid'den de ders aldığını söylemekle birlikte Zemâhşerî gibi onun da ilim silsilesini vermemiştir.⁶⁴

Alâüddîn Sedîd b. Muhammed el-Hayyâtî ve Fahru'l-Meşâyih Abdullah b. İmrân el-İmrânî (ö. 560/1165) ve daha niceleri de kendisinden ders almıştır.

Çok sayıda kitap telif eden âlim Cürcâniyye'de 576'da vefat ettiğinde 90 yaşını aşkındır.⁶⁵

4.7. Alâüddîn Ebu Hâmid Muhammed Üsmendî (ö. 552/1157)

Semerkan'dın köylerinden biri olan Üsmend'e nisbet edilen Ebu'l-Feth künyeli Alaüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hasan b. Hüseyin el-Üsmendî es-Semerkanî için Kefevî; fakihlerin üstadı, usûl ve furuda otorite, olağanın üstünde zekâ sahibi, bir meclise geldiğinde zorlu meselelerde kendisine güvenilir işaret edilen önde gelen bir münazaracı olduğunu söylemiştir. Hilaf ilminde eser telif etmiş tefsirde ise imla ettirmiştir. Kefevî yanında ilim tahsil ettiği, fıkıhı kendisinden öğrendiği kişi olarak ise sadece Seyyidü'l-İmâm el-Eşref'in (Eşref b. Muhammed el-Alevî) ismini zikretmiştir.

*el-Furûk*⁶⁶ sahibi Ebu'l-Muzaffer el-Kerâbisî (ö. 570/1174-75) ve *el-Hidâye* müellifinin oğlu Nizâmüddîn Ömer talebeleri arasındadır.

488 senesinde doğan âlim ömrünün son döneminde münazara ve cedeli terkedip zühd hayatını tercih ettikten sonra 552 yılında 64 yaşındayken vefat etmiştir.⁶⁷

63 İbn Kutluboga, *Tâcü'l-terâcim*, 271.

64 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/ 483; Kefevî ilmî silsilesi bilinmediği için Zemâhşerî'ye dokuzuncu ketîbenin müteferrikât kısmında yer vermiştir. Bkz. Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/422.

65 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/478-483.

66 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1257; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 2/ 247.

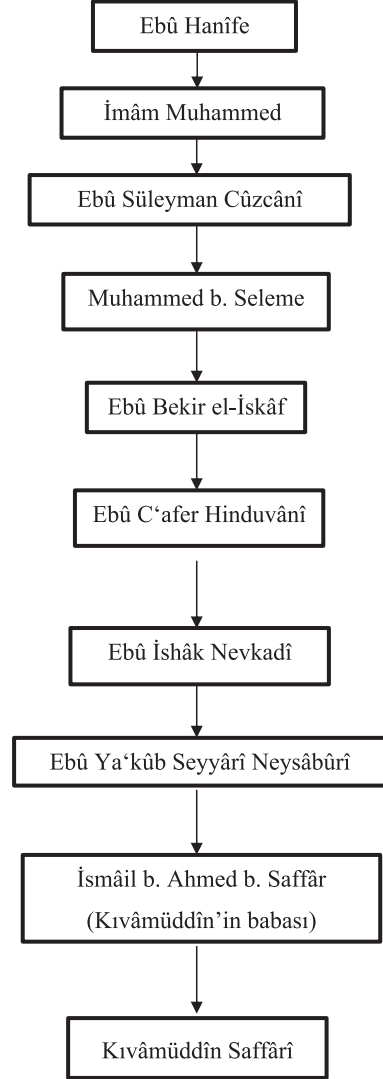
67 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/492-493.

4.8. Kıvâmüddîn Saffârî (ö. 576/1180)

493 senesinin Zilhicce ayında doğan Ebu'l-Mehâmid künyeli Kıvâmüddîn lakaplı Hammâd b. İbrahim b. İsmâil es-Saffârî el-Buhârî'nin babası, dedesi, babasının dedesi ve hatta dedesinin dedesi de ilim ve takva dolu bir aileye mensup olup Hanefî âlimlerin büyüklerindedir. Cuma günü hutbeyi başkası okur fakat namazı Kıvâmüddîn Hammâd kıldırırdı. Çünkü Buhara ehlinin âdetine göre bir hatîb ancak ahâlînin en bilgisi ve en doğru yolda olanıysa kendilerine imamlık yapabiliirdi.

Fazilet sahibi bir aileden gelen, usul ve furu dinî ilimlerin tamamında asrında tek, zühd ve verâ sahibi, sohbeti tatlı, kendisiyle zaman geçirilmesi hoş olan bu âlim güzel hikayeler anlatır, güzel karşılanan şiirler söyler, şiirden rivayetlere, meselelerden nüktelere pek çok şeyi ezberinde tutardı. *Ta'limü'l-müte'allim*⁶⁸ müellifi Burhaneddîn Zernûcî (ö. 593/1196) ve *el-Hulâsa* sahibi İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed (ö. 542/ 1147) kendisinden ders almıştır.⁶⁹

İlmî silsilesi şöyledir:

68 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/425; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 3/43.

69 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/495-496.

4.9. Radyüddîn Serahsî (ö. 544/1149)

İsmi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed lakabı Radyüddîn es-Serahsî olan âlim *el-Muhîtü's-Serahsî*⁷⁰ eserinin sahibidir. Aklî ve naklî ilimlerde derinleşmiş fazilet sahibi biridir. Kefevî Radyüddîn Serahsî'nin aslında 11. ketîbede yer alması gerekirken zamanının ilerisinde olup, dokuzuncu hatta sekizinci ketîbedeki ricâlin hizmetine eriştiği için burada zikredildiğini söylemiştir.

Haleb'e gelip Nûriyye'de ve el-Gaznevî'den sonra Halâviyye'de ders verdi. İftihârüddîn el-Hâşimî'nin başını çektiği bir grub kendisine karşı taassup göstererek onun ilimde yetersiz olduğunu ve Muhît adlı eserin kendisinin olmayıp hocası tarafından yazıldığını iddia etmişlerdir. Hatta Nûreddîn Mahmut Zengî'ye yazdıkları bir pusulada onun çok sayıda dilbilgisi hatasına düştüğünü örneklerle anlatmışlardır. Bunun üzerine Zengî tarafından müderrislik görevinden azledilen Serahsî'nin yerine Kasânî getirilmiştir. Serahsî ise Hâtûniyye Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. Serahsî hastalandığında *el-Muhît*'in kapağını yırtarak altı yüz dinar çıkarmış ve bunun medresedeki fakihlere infâk edilmesini vasiyet etmiştir.⁷¹

Kefevî burada bir vesileyle Kınalızâde diye bilinen Ali b. Emrillâh İbnü'l-Hinnâî ile aralarında sevgi ve dostluk olduğundan ve her onu ziyaret ettiğinde kendisinden değişik meseleler ve ilgi çekici anekdotlar öğrendiğinden bahsetmiştir. Bu bakımdan Kınalızâde'nin Kefevî'nin mukaddime de söz ettiği âlimler hakkında çok bilinmeyen

ilgi çekici hikâyeleri kendisinden işittiği “zamanının ilim erbabı”yla kastettiği kişilerden biri olduğunu düşünmek mümkündür.⁷²

İlmî silsilesi şöyledir:

70 Kehmâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 11/ 278; Kâtib Çelebi, *Kesfü'z-zunûn*, 2/ 1620.

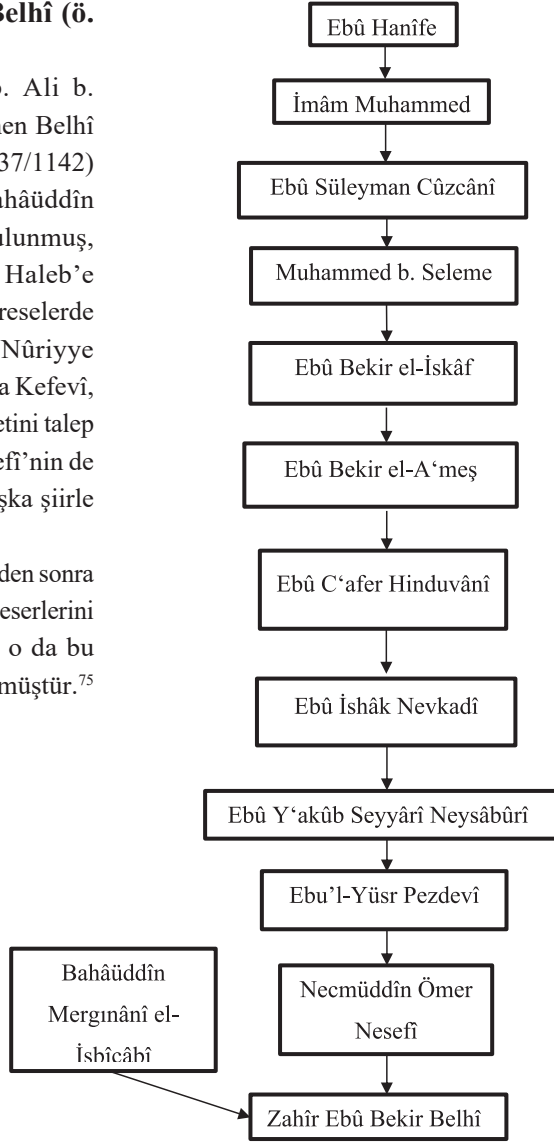
71 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/498-499.

72 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/501.

4.10. Zahîr Ebû Bekir el-Belhî (ö. 553/1158)⁷³

İsmi Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali b. Abdülazîz olup, ez-Zahîr diye bilinen Belhî Necmüddîn Ömer Nesevî'den (ö. 537/1142) ders almış, 500 yılından sonra Bahâüddîn Mergînânî'den fıkıh tahsilinde bulunmuş, Muhammed b. Zengî döneminde Haleb'e gelmiş sonra Dimeşk'de çeşitli medreselerde hocalık yapmıştır. Kitaplarını el-Nûriyye Medresesine vakfeden âlim hakkında Kefevî, onun Ebû Hafs Ömer Nesevî'nin icazetini talep ettiği için ona bir şiir yazdığını, Nesevî'nin de ona icazet verdiğini beyan ettiği başka şiirle karşılık verdiğinden bahsetmiştir.⁷⁴

Burhâneddîn el-Belhî'nin ölümünden sonra Ömer en-Nesevî'nin akâidini ve diğer eserlerini okutma görevi kendisine verilmiş o da bu görevi vefat edinceye kadar sürdürmüştür.⁷⁵

73 el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, 4/104-105.

74 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/505-506.

75 Ak, "Maturîdiliğin Halep ve Şam'a Gelişi", 131.

5. 10. Ketîbe'de Zikredilen Bazı Fıkhî Meseleler

5.1. Emr-i bi'l-Ma'rûf Meselesi

Sadruşşehîd İbn Mâze'nin *el-Vâkıât*⁷⁶ isimli eserinde şöyle bir mesele yer almaktadır: Bir kimse başkasının üstünde bir dirhem büyüklüğünden fazla pislik gördüğünde o kişiye bunu haber vermesi halinde pislîği temizleyeceği fikri kendisinde ağır basarsa haber vermekten kaçınma imkânı yoktur, çünkü haber ona fayda verecektir. Fakat sözüne ehemmiyet vermeyeceğini düşünürse haber vermekten sakınabilir. Zira haber vermenin bir faydası olmayacaktır. Buradan hareketle âlimlerimiz emr-i bi'l-ma'rûfa da bu şekilde bir yol izlenmesi gerektiğini, söylenmesi halinde karşı tarafın dinleyeceğini düşündüklerinde kendilerine ma'rûfu emretmenin vacip olacağını aksi halde ise olmayacağını söylemişlerdir.⁷⁷

“Dinde şu olsaydı iman etmezdim!” Meselesi

Zahîruddîn el-Buhârî'nin *el-Fetâvâ*⁷⁸ kitabının siyer bölümünde şu mesele yer almaktadır: Kişi “Eğer filan peygamber olsaydı iman etmezdim!” veya “Allah şunu emretseydi yapmazdım!” yahut “Kible şu tarafa doğru olsaydı namaz kılmazdım!” dese kâfir olur.⁷⁹

Haraç ve Öşür Vergilerinin Mükelleften Düşürülüp Düşürülemeyeceği Meselesi

Cevâhiru'l-Fetâvâ'da Ebu'l-Fadl el-Kirmânî'nin *Fetâvâ*⁸⁰ isimli eserinden nakille şu mesele yer almaktadır: Arazisi sebebiyle haraç mükellefi biri aynı zamanda haracın sarf edildiği kişilerden biriye ve devlet başkanı kendisinden haraç almasa, el-Kirmânî'ye göre kişinin yapmakla yükümlü tutulduğu şey Allah'la arasında olan münasebet sebebiyle lehine gerçekleşen bir vucûbiyete bedel olamaz. İmam Muhammed'in de bu yönde görüş bildirdiği söylenirken Ebû Yûsuf'a göre bu câizdir.

Fakat devlet başkanı kişiden öşrû kaldırırsa bu ittifakla câiz değildir. Zira öşürde fukarâ hakkının taalluku söz konusudur. Haraçta devlet başkanının böyle bir tasarrufta bulunabileceğinin caizliğine dair rivayet onun “câize” statüsünde olmasına dayandırılır. İster kendi arazisinden alınan haraç ona tekrar iade edilsin ister başkasından alınmış haraç ona verilsin, sonuçta o kişi haraca ehil olduğu için câizdir. Caiz olmadığına dair rivayete göre ise haraç toprağın sadakası mesabesinde dir ve tüm Müslümanlar için bir yükümlülüktür. Bu nedenle kişinin bundan ayrı tutulması câiz değildir.⁸¹

76 Hayreddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Yy, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 5/51; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1619.

77 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/447; *Tebyînü'l-Hakâik*'te meselenin ez-Zahîriyye'de geçtiği nakledilmektedir. bkz. Fahreddîn Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik ve haşiyetü's-Şilbî*, (Kâhire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313), 1/74.

78 Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 8/303; Abdüllatif b. Muhammed Riyad Zâde, *Esmâül'l-kütüb*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1983), 221.

79 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/450-451; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meâni elfâzi'l-minhâc*, (Yy, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 5/429.

80 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/615.

81 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/474.

Yatsı Namazının Vakti Yoksa Yatsı Namazının Kılınp Kılınmayacağı Meselesi

Zâhidî'nin (ö. 658/1259) Kudûrî'nin şerhindeki anlatımına göre es-Sadr Burhânü'l-Eimme zamanında verilen fetvaya göre beldelerde yatsı vaktinin girmediğini söyleyerek yine de yatsı kılmaları gerekir mi diye soru soran ahâliye kılmalarının gerekmediği söylenmiş ve Zâhiruddîn Mergînânî'nin de fetvayı buna göre verdiği aktarılmıştır.

Benzer soru Şemsü'l-eimme Halvânî'ye de senenin en kısa gecelerinde şafak kaybolmadan önce fecrin doğduğu şehirlerde yatsı namazının kılınp kılınmayacağı şeklinde sorulmuş o ise kılınacağını söylemiştir. Aynı soru Bakkâlî'ye de yöneltilmiş ve onun vucûbun ortadan kalkacağı şeklinde verdiği fetva Halvânî'ye ulaştınca kendisine Harezm caminde şu soruyu sormak üzere birini göndermiştir: “Beş vakit namazdan birini ortadan kaldıran biri hakkında ne söylersin, küfre düşer mi?” Buna karşılık “Dirsekleriyle birlikte eli veya topukları da dahil ayakları kopmuş birinin abdestteki farzı kaçtır?” diye soran Bakkâlî'nin kendisine “Dördüncü mahallin olmaması sebebiyle üçtür.” karşılığı verildiğinde “İşte beş vakit namazda böyledir.” şeklindeki cevabı Halvânî'ye ulaştınca bu cevabı güzel bularak bu konuda ona uymuştur. Kefevî'ye göre ise bu olay Bakkâlî ile Burhâneddîn el-Kebîr arasında cereyan etmiştir. Çünkü Bakkâlî Necmüddîn Ömer Neseî ile muasır olup 460-470 arası doğmuş ve 530-540 arasında vefat etmiştir. Burhâneddîn el-Kebîr onun asrında yaşayan âlimlerdendir. Halvânî ise 448'de vefat etmiştir. Kefevî bununla beraber kıssada geçen Bakkâlî'nin, zikrettiği Bakkâlî'den önce yaşamış başka bir Bakkâlî olma ihtimalinin de mümkün olduğunu eklemiştir.⁸²

Bir Vakfın Varlığına Yaygın Duyum (tesâmu‘) Yoluyla Şahitlik Meselesi

Fetâvâ Kâdihân'ın⁸³ “vakıf” bölümünde şöyle bir mesele nakledilmektedir: Eğer insanlar tesâmu‘ yoluyla bir vakfın varlığına şahitlik ederlerse âlimlerin çoğunluğuna göre eğer vakıf Amr b. Âs'ın vakıflarında olduğu gibi kadîm ve meşhur ise bu türden bir şahitlik câizdir. Ebû Bekir Belhî'ye göre ise vakıf bilinen bir vakıf bile olsa tesâmu‘ yoluyla şahitlik caiz değildir. Öte yandan şahitliğin vakfın şartları, yeri ve yönü hakkında olması halinde Şemsüleimme Serahsî'ye göre tesâmu‘ yoluyla şahitlik câiz olmaz. İmâm Zâhiruddîn Mergînânî de böyle fetva vermiştir.⁸⁴

Şevval Ayında Altı Günlük Orucun Hükmü Meselesi

el-Fetâvâ ez-Zahîriyye'de şöyle nakledilmektedir: Ebû Hanîfe'ye göre ister üst üste ister farklı zamanlarda olsun Şevval'den altı gün oruç tutmak mekruhtur. Ebû Yûsuf ise farz olan

82 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/480; Kaynaklarda Kefevî'nin iddiasını destekler bir bilgiye rastlanmamıştır. Bk. Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbn Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, (Dâru'l-Fikr), 1/224; ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/81; Mehmed b. Ferâmurz Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm şerhu ğureru'l-ahkâm*, (Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyye), 1/52; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr alâ'd-dürri'l-muhtâr*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992), 1/362; Ebû Tayyib Muhammed Sıddık Hân b. Hasen b. Ali el-Kannevcî, *Lüktatü'l-aclân mimma temessü ilâ marîfetihî hâcetü'l-insân*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 197.

83 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1227.

84 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/456-457.

oruçla karışır korkusuyla hemen ramazana mütâkip tutulmasının mekruh olduğunu söylemiştir. Hanefî ulemadan bazısına göre ise âlimler bu orucu gizli tutmalı, halkı ise bundan menetmelidir. Kasânî için mekruh olan ise Ramazan Bayramının ilk gününde başlamaktır. Fakat bayramda tutmaz daha sonraki günler bu altı günü tutarsa mekruh olmadığı gibi müstehap ve sünnettir.⁸⁵

Yirmi Rekâtın Fazla Teravih Kılınması Meselesi

Hulâsatü'l-fetâvâ'da⁸⁶ kişi eğer cemaatle yirmi rekâtın fazla kılırsa cemaatle nafile namaz kılmak mekruh olduğundan bize göre hoş görülmez, denilmiştir. Kişinin teravihi cemaatle kılmayı bırakıp evde kılması meselesinde ise ihtilafa düşmüşlerdi. Bazıları sünneti terkettiği için kötü bir şey yapar demiştir ki İmâm Zahuriddîn Mergînânî de bu görüştedir. Sadruşşehîd'e göre ise kötü olan cami cemaatinin tamamının cemaati terk etmesidir. O takdirde sünnetin terkiyle kötü bir şey yapmış olurlar.⁸⁷

Hatim Duasının Hükümü Meselesi

Sadruşşehîd İbn Mâze'nin *el-Vâkıât* isimli eserinde şöyle bir mesele yer almaktadır: Ramazan ayında cemaatle namaz içinde hatim duası yapmak mekruhtur. Çünkü ne Hz. Peygamber'in ne de onun ashâbının böyle yaptığına dair bir rivayet vardır. Bunun için Ebu'l-Kâsım, eğer insanlar "*Dua etmekten bizi men ettiler.*" demeyecek olsalar onları bundan men ederdim, demiştir. Fakat bu şekilde fetva vermeyiz, zira avâma anlamayacakları şeyler söylenmemelidir.⁸⁸

Bâkir Diye Evlenilen Kadının Dul Olduğunun Ortaya Çıkması Halinde Mehir Meselesi

Bâkire diye evlenilen kadının bâkire olmadığı ortaya çıksa mehrin muaccel olarak verildiği varsayımında kadının misline ödenecek muaccel mehrin fazlasından geri dönülebilir mi? *el-Muhîd* sahibine göre dönmesi gerekir. Yine koca evlendikten sonra çok sayıda malı mehri muaccel yoluyla verdikten sonra kız tarafı büyük bir çeyiz vaadinde bulunmasına rağmen bunu yerine getirmemişse kocanın bu çeyizi talep etme hakkı olduğu gibi o kadının benzerine ödenecek muaccelin üstünde verdiği fazlalıktan geri dönme yetkisi de vardır.

Fakat İmâm Zahirüddîn Mergînânî'nin *el-Fevâid*'indeki görüşe göre her iki durumda da fazla verdiği mehirden dönmez, denilmiştir. Zira nikah akdinden maksat mali gayeler değildir.⁸⁹ Yine *el-Fetâvâ el-kübrâ*'da⁹⁰ da bâkir diye evlenilen kadının böyle olmadığına ortaya çıkması halinde mehrin eksiksiz verilmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Çünkü bâkir olmak nikahta gereken bir vasıf değildir.⁹¹

85 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/489.

86 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/718; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 5/33.

87 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/458.

88 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/448.

89 Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî İbnü's-Şihne, *Lisânu'l-hükkâm fî marifeti'l-ahkâm*, (Kâhire: el-Bâbü'l-Halebî, 1973), 321.

90 İbn Kutluboğa, *Tâcü'l-terâcim*, 217; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 7/291.

91 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/459-460.

Yezîd b. Muâviye'ye Lanet Etme Meselesi

el-Hulâsa' da Yezîd b. Muâviye'ye de el-Haccâc'a da lanet edilmesi uygun değildir. Tâhir b. Ahmed Kıvâmüddîn es-Saffârî'nin babasının buna cevaz verdiğini, Muâviye'ye lanet edilmemesi gerektiğini fakat Yezîd'e lanette bir beis olmadığını söylediğini nakletmiştir.⁹²

Kadının Boşandıktan Sonra Çocuğu Alıp Başka Yere Gitmesi Meselesi

el-Fetâvâ ez-Zahîriyye' de şöyle nakledilmektedir: Kadın çocuğunu alıp şehirden bir köye gitmek isterse nikah akdi de o köyde gerçekleşmişse gitmesi caizdir. el-Bakkâlî ise kadının herhangi bir şekilde çocukla şehirden köye gitmesinin câiz olmadığını söylemiştir. Dârü'l-harbe gitmesi ise nikah akdi orada gerçekleşmiş olsa bile söz konusu değildir. Şehrin içinde bir yerlere gitmesi meselesi ise baba için ziyaretten sonra gece olmadan aynı gün evine dönmesi mümkün olmayacak bir mesafe bile olsa câizdir.⁹³

Bey' bi'l-Vefâ'nın Feshedilmesi Halinde Müşterinin Mahsulden Pay Alıp Alamayacağı Meselesi

Fusûlü'l-Îmâdiyye' de⁹⁴ şu mesele yer almaktadır: Vefâen (Bey'u'l-câiz) satılan bir bahçede bir sene geçtikten sonra akit feshedilirse, bu bir senelik süre zarfı için müşterinin mahsulden pay alması câiz midir, sorusuna Şeyhülislâm Burhâneddîn almasının câiz olduğunu; mahsulün bir seneyi temsilen on iki parçaya bölüneceğini ve o seneden malın elinde bulunduğu aylara denk düşen hisseyi alacağını söylemiştir. Cevap ürün çıksın çıkmasın değişmeyecek, her iki durumda da müşteri pay alacaktır. Alâüddîn Semerkandî ise mahsulün ortaya çıkmış olmasıyla olmamasını birbirinden ayırarak, ancak fesih anında ürünün var olması halinde mahsulün pay edilebileceğini beyan etmiştir.⁹⁵

Uyuyan Birinden Secde Âyetini Duyan Kişinin Secde Yapıp Yapmayacağı Meselesi

el-Üsrûşenî (ö. 637/1240) *Câmi'u ahkâmi's-sığâr*⁹⁶ isimli eserinde uyuyan bir kişi uykusunda secde âyetini okur ve bunu da bir kişi duyarsa o kişiye tilâvet secdesinin gerekeceğini söylemiştir. Fakat Şeyhülislâm Burhâneddîn, *Minhâcü's-Şeria'* dan öğrendiklerine göre akıl sağlığı yerinde olmayan veya uyuyan birinden secde âyetlerinin duyulması halinde secde yapılmasının gerekmeceğini, zira secdenin gerekliliğinin sahih bir tilâvete bağlı olduğunu, sahih tilâvetinse ancak temyizle mümkün olduğunu belirtmiştir.⁹⁷

92 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/496; İbnü's-Şihne, *Lisânu'l-hükkâm*, 416.

93 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/481-482..

94 Riyad Zâde, *Esmâül'l-kütüb*, 226.

95 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/493.

96 İbn Kutluboğa, *Tâcü'l-terâcim*, 279; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/1.

97 Kefevî, *Ketâ'ibü'l-a'lâmi'l-ahyâr*, 2/513.

Sonuç

Hem bir ilmiye mensubu hem de bürokrat olan Kefevî eseri *Ketâ'ib*'i farklı kaygıların ürünü olarak iddiası olan bir yöntem ve içerikle kaleme almıştır. Temelinde esaslı bir İslâm medeniyeti ve Müslüman âlim tasavvuru bulunan bu usul ve muhtevadaki farklılık onu literatürdeki benzerlerinden ayrı bir yere koyacak kadar etkilidir. Her bir ilmî kuşak, fakihî ve mutasavvıfî ile birlikte düşünülmüş, ele alınan âlimin yalnızca belli başlı hoca ve talebelerini zikretmekle yetinmek her ne kadar tek başına değerli bir bilgi sağlasa da ilmî silsileleri olmadan asırlara dayanan köklü Hanefî hukuk geleneğinin tam olarak takdir edilemeyeceği imasını taşıyan “an‘ane” lere yer verilmiş ve bilgisi verilen isimlerin unvanları, doğum yerleri, vefat tarihleri, ilmî faaliyetlerine dönük yarı kalıplaşmış ifadelerden daha fazlasına dair mukaddime edilen vaat, haklarında verilen ilgi çekici anekdotlar ve doktrine sağladıkları katkıyı gösteren hukuksal problemlere yönelik geliştirilmiş bilimsel görüş ve kanırlarla yerine getirilmiştir.

Ketîbedeki ulemâdan tazimle söz eden Kefevî, eserini kronolojik sıraya göre tertip etmesine rağmen Radiyyüddîn es-Serahsî örneğinde bu kuralı bozmuş, ilmi kimden tahsil ettikleri bilindiğinden kendilerine ana listede yer verdiği Bakkâlî ve Üsmendî'nin hocaları tâli listede (müteferrikât) yer alan isimler olduğu için onlar hakkında an‘aneli nakilde bulunmamış ve Kınalızâde Ali Efendi hakkında fukahâya dair merak uyandıran olay ve hikayeleri kendisinden işittiği bilgi kaynaklarından biri olduğunu düşündürtecek bir beyanda bulunmuştur.

Kefevî'nin fakihlerin biyografilerini bitirdikten sonra her bir ketîbeyi dönemin tasavvuf ehliyle tamamlaması İslam düşünce geleneğinin bütüncül bir bakış açısıyla okunması gerektiğine olan inancını gösterir niteliktedir. Fakihleri sadece fikhî kimlikleriyle ele almaktan bilinçli olarak kaçınarak onların aynı zamanda zâhid, takvâ ehli, fazilet sahibi, ahlâki kemâle erişmiş, çokça namaz kılıp Kur‘ân okuyan, güzel ahlak sahibi birer mümin olduklarını bilhassa vurgulamıştır. Hatta buna, naklettiği bazı âlimlerin temayüz ettiği kelam ehliyetini ve cedel maharetini de ekleyerek tüm bu disiplinlerin biri diğerine feda edilmeden Müslüman bir âlimin kimliğini meydana getirdiğini göstermeye çalışmıştır.

Diğer taraftan ilim silsilelerini ne kadar önemseydiğini bildiğimiz Kefevî'nin biyografileri peygamberlerle başlatması hem âlimlerin bu elçiler vasıtasıyla ezeli ve ebedî olan Yaradan'ın ilminden bir parçaya sahip olduğunu ve böylece aslında her fakihin hoca-öğrenci düzleminde bir bütünü parçasını teşkil ettiğini göstermeyi hedeflediği şeklindeki tezi hem de sahip olduğu sufi meşrepten hareketle tasavvufta oldukça önemsenen silsile geleneğinden etkilenecek böyle bir yol izlemiş olabileceği fikrini savunulabilir bir iddia haline getirmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ak, Ahmet. "Maturîdiliğin Halep ve Şam'a Gelişi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2016), 119-138.
- Bedir, Murteza. *Buhara Hukuk Okulu: Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Burak, Guy. *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafî School in The Early Modern Ottoman Empire*. New York: Cambridge University Press, 2015.
- Büyükbâş, Nazım. "Hanefî Tabakât Kitapları Arasında Kınalızâde'nin Tabakâtu'l-Hanefiyyesi'nin Yeri". *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015), 247-262.
- Çeker, Huzeyfe. *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018.
- Doğan, Yusuf. *Kefevî'nin Ketâib'inin Dördüncü Cildinin Tahkiki ve Bu Çerçeve de Hanefî Mezhebinin II. Buhârâ Dönemi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- "Hanefî Mezhebinin Teşekkülünde Buhara Dönemi (Kefevî'nin "Ketâibu a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr" Adlı Eseri Özelinde)". *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslâm Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı I* (2018), 105-120.
- Döner, Nuran ve Topçu, Yalçın. "Mahmûd Kefevî'nin Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr'ında Tasavvuf-Fıkıh İlişkisi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/15 (2019), 135-156.
- Furat, Ahmet Hamdi. "Ketâ'ib'in Bir Kaynağı Olarak Şekâik (18. Ketibe Üzerinden Bir Değerlendirme)", *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*. Ed. Ahmet Hamdi Furat v.dğr., 507-515. İstanbul: Sır ve Hikmet Yayınları, 2016.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr alâ'd-dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Asâkir, Ebu'l Kâsım Alî b. Hasen. *Târihu Dimeşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amrî. 80 Cilt. Yy: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî. *Fethü'l-kâdir*. 10 Cilt. Yy: Dâru'l-Fikr, ty.
- İbn Kutluboğa, Ebu'l-Adl Zeynüddin Kâsım. *Tâcü'î-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- İbnü'ş-Şihne, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî. *Lisânu'l-hükkâm fî marifeti'l-ahkâm*. Kâhire: el-Bâbü'l-Halebî, 1973.
- İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- el-Kannevcî, Ebû Tayyib Muhammed Sıddık Hân b. Hasen b. Ali. *Lüktatü'l-aclân mim mâ temessü ilâ marifetihi hâceti'l-insân*. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an üsâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâ'ibü'l a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. 6 Cilt. İstanbul: İrşad Kitabevi, 2017.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin*. 13 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, ty.
- Kınalızâde, Ali b. Emrullah. *Tabakâtu'l-Hanefiyye*. thk. Salâh Muhammed Ebu'l-Hâc. Yy: Merkezü'l-Ulemâ li'd-Dirâsât ve Tikniyyeti'l-Mâlûmât, ty.

- el-Kureşi, Ebü Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhiru 'l-mudîyye fî tabakâti 'l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Yy, Mir Muhammed Kütüphanesi, ty.
- el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay. *el-Fevâidü 'l-behiyye fî terâcimi 'l-Hanefiyye*. Mısır: Dâru's-Saâde, 1324.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmur. *Dürerü 'l-hükkâm şerhu ğureru 'l-ahkâm*. 2 Cilt. Yy: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ty.
- Okur, Kâşif Hamdi. “Bir Osmanlı Fakîhinin Gözüyle Osmanlı Fukahâsi: Kefevî'nin Ketâbi' Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 361-377.
- Özer, Hasan. “İbn Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukahâ Adlı Eseri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 353-374.
- Riyad Zâde, Abdüllatif b. Muhammed. *Esmâül 'l-kütüb*. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Serkis, Yûsuf b. İlyân b. Musâ. *Mu'cemu 'l-matbûâti 'l-arabiyye ve 'l-muarrabe*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Serkis, 1928.
- Şimşek, Murat. *İmam Ebü Hanîfe ve Hanefîlik*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- eş-Şirbinî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni 'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi 'l-minhâc*. 6 Cilt. Yy, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yavuz, Mustafa. *Kefevî'nin Ketâbi'nin İkinci Bölümünün Tenkitli Neşri ve Bu Bölüm Çerçevesinde Hanefî Mezhebinin Teşekkülü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- “Kefevî'ye göre Hanefî Mezhebinin Teşekkülü”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 1 (2018), 121-134.
- ez-Zirikli, Hayreddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-A 'lâm*. Yy, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- ez-Zeylaî, Fahreddîn Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyînü 'l-hakâik şerhu kenzi 'd-dekâik ve haşiyetü 's-Şilbî*. Kâhire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313.

